

ЕКОНОМІЧНА ТА СОЦІАЛЬНА ГЕОГРАФІЯ

УДК 911.3

Ольга ЗАСТАВЕЦЬКА

ОСНОВНІ РИСИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГОСПОДАРСТВА ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ У КІНЦІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті розкрито особливості трансформації галузевої структури господарства Тернопільської області у кризовий період. Здійснено аналіз змін у окремих, передусім, у промисловості і сільському господарстві. Обґрунтовано перспективні зміни у розвитку галузей, зважаючи на досягнутий рівень розвитку господарства, його сучасну структуру і ресурсний потенціал.

Встановлено, що зміни у структурі господарства області найбільше виявились у промисловості і сільському господарстві, сільське господарство стало провідною галуззю господарства, а завдяки цьому область з промислово-аграрного стала аграрним регіоном. Значно зменшилось виробництво промислової продукції у машинобудуванні і легкій промисловості, дещо менше – у харчовій, виробництві будматеріалів. Посилились позиції рослинництва, в його структурі збільшилась частка кукурудзи, сої, ріпаку, зменшилась – цукрових буряків і кормових коренеплодів. Різко скоротилося поголів'я у всіх галузях тваринництва.

Доведено, що все більшого значення у виробництві валового суспільного продукту набуває сфера послуг. У перспективі ця галузь, а також сільське господарство, харчова промисловість, транспорт і рекреація стануть головними у структурі господарства Тернопільської області.

Ключові слова: галузева структура господарства, трансформація структури, сільське господарство, промисловість, сфера послуг.

Постановка проблеми. У сучасних умовах становлення в Україні нової регіональної політики посилюється необхідність визначення напрямків подальшого соціально-економічного розвитку регіонів. Для цього важливо вивчити ресурсний потенціал території, структуру господарства, яка склалася на ній, встановити чинники, які впливають на розвиток того чи іншого регіону. Щоб науково обґрунтувати шляхи соціально-економічного піднесення у регіоні, необхідно вивчити особливості трансформації господарства, зміни у його структурі, відповідність ресурсному потенціалу тощо. Саме суспільно-географічне дослідження таких питань є актуальним у час переходу суспільства до ринкових засад господарювання, формування ефективної територіальної організації виробництва.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Питання трансформації господарства України загалом та окремих її регіонів знайшли певне відображення у наукових публікаціях вітчизняних географів та економістів, зокрема: Г.Балабанова, М.Барановського, О.Гладкого, І.Горленко, М.Долішнього, А.Доценка, Л.Заставецької, В.Захарченка, Ф.Заставного, І.Пляш, С.Щука, А.Корнуса, В.Нагірної, Л.Немець, А.Мельничука, М.Пістуна, Г.Підгрушного, А.Степаненка, Д.Стеченка, Я.Олійника, Л.Руденка, Д.Ткача, О.Шаблія, С.Швець, Л.Шевчук та ін. Ці вчені здійснили вивчення структури промислових комплексів, систем розселення, питань регіонального розвитку, змін у розвитку окремих регіонів та міст, депресивних регіонів. Та ще мало в українській суспільній географії досліджень, що стосують-

ся особливостей трансформації територіальної організації господарства аграрних регіонів, встановлення напрямків оптимізації галузевої і територіальних структур господарства тощо. Це й визначає необхідність вивчення цих питань.

Мета статті – розкрити особливості зміни галузевої структури господарства одного із аграрних регіонів – Тернопільської області, - яка відбулася у зв'язку з соціально-економічною кризою в Україні, виявити шляхи оптимізації такої структури.

Виклад основного матеріалу. Перехід українського суспільства до ринкових засад господарювання супроводжується глибокими кризовими процесами в економіці, які зумовлені трансформацією регіональних соціосистем. Найбільші зміни торкнулися господарських систем, які зазнали значних перетворень внаслідок зміни форм управління, впровадження ринкових механізмів функціонування. Трансформація господарства – це не просто зміна якогось елемента – це "перетворення структури, причиною якого служить зміна її структурних елементів, що виходить за межі можливостей самоорганізації системи на колишньому рівні" [7, с.126].

Важливим етапом, на якому перебувають господарські системи обласних регіонів України, вслід за етапом формування і зрілості (за В.Захарченком, 2004), є стан перетворення, що має привести їх до нової якості. Але ці перетворення не є еволюційними, на цьому етапі відбуваються функціонально-генетичні зміни у господарстві, змінюються управлінські форми його організації, просторова структура.

Залежно від динаміки змін, що відбуваються в господарських системах, виділяють системи, що змінюються швидко, або ті, що розвиваються повільно. Можливе і явище гетерохронного динамізму, коли різні галузі господарства розвиваються з різною швидкістю [5, с.43].

Об'єктом нашого дослідження є Тернопільська область, господарство якої зазнало в сучасних умовах глибоких змін, процесів деградації у всіх галузях і сферах.

Господарство Тернопільської області є складовою частиною національного господарського комплексу України. Займаючи 2,3% території країни і 2,4% її населення, область

виробляє 1,2% валового регіонального продукту держави, 3,5% її сільськогосподарської і 0,5% промислової продукції. Це свідчить про її економічну депресивність, яка триває із 90-х років ХХ ст. дотепер.

У передкризовий період Тернопільська область була регіоном, в якому основною галуззю економіки була виробнича сфера, а в ній – сільське господарство, промисловість, транспорт та будівництво. У валовому внутрішньому продукті до 1992 р. провідне місце займала промисловість, а пізніше пріоритет відійшов до сільського господарства. Область із промислово-аграрної перетворилась на аграрно-промисловою.

Таблиця 1

Структура валової доданої вартості за видами економічної діяльності (у%)*

Галузі	1994	2000	2005	2012
Промисловість	36,5	18,5	13,7	12,5
Будівництво	7,8	3,6	4,2	4,1
Сільське господарство	40,7	35,1	24,4	22,1
Транспорт і зв'язок	8,2	14,2	10,9	15,1
Торгівля і матеріально-технічне забезпечення	5,8	7,2	14,7	11,1
Інші галузі	1,0	1,2	22,1	35,1
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0

*За даними Головного управління статистики в Тернопільській області

За виробництвом багатьох промислових товарів Тернопільська область займала провідні місця в Україні. Зокрема в 1994 р. тут вироблялось 48,3% бурякозбиральних комбайнів, 26% тканин, 3,7% масла, 5,7% цукру, 2,7% м'яса від всеукраїнського показника. В області у 90-их роках ХХ ст. функціонувало 173 промислових підприємств, які виробляли 1,7% промислової продукції країни. На території області були потужні заводи машинобудування (в/о "Ватра", "Оріон", "Сатурн", комбайновий завод), легкої промисловості (в/о "Текстерно", завод штучної шкіри, "Ватин", перопухова фабрика, швейні підприємства), харчової (9 цукрових, 9 консервних, 10 спиртових заводів, 7 маслозаводів, 3 сирзаводи, 4 молокозаводи, 3 м'ясокомбінати тощо.), взуттєвої, меблевої промисловості та виробництва будматеріалів. Структура промислового виробництва у період початку кризи і в сучасний період представлена на рис. 1.

Із неї видно, що найшвидшими темпами зменшувалося виробництво на підприємствах машинобудівної та легкої промисловості. Це великі підприємства з багатотисячними колективами працівників, які зупинилися, або різко зменшили свою потужність. Не зумівши вчасно перепрофілюватися, такі підприємства вже ніколи не зможуть відновитись у матеріально-технічному відношенні.

На зміну великим промисловим підприємс-

твам машинобудування і легкої промисловості прийшли малі, які нерідко були засновані на їх базі з участю іноземного капіталу, або виникли заново. Ці підприємства нерідко використовували сировину і допоміжні матеріали, робочу силу із основних підприємств і працювали переважно на експорт. Нові підприємства також виникали на початку 2000-х років у харчовій промисловості і промисловості будівельних матеріалів. Вони почали випускати конкурентоспроможну продукцію і швидко знаходили своє місце на ринку. Саме завдяки їм харчова промисловість і виробництво будматеріалів стали головними галузями, що сприяли виходу промисловості із соціально-економічної кризи. Ці галузі дають сумарно понад 2/3 промислової продукції області. Основні підприємства – приватні, які використовують передові технології, нову сировину і матеріали, дешеву робочу силу. Такі підприємства розширили асортимент продукції, поліпшили її якість і стали відомими не тільки у регіоні, але й в Україні (кондитерська фабрика "Терра", Буцацький сирзавод, Тернопільський маслозавод, Копичинецьке підприємство з виробництва м'ясних виробів та ін.) Із підприємств інших галузей постійно працюють меблеві фабрики "Нова" і "Тернопільська", завод "Борденетце" у Тернополі, підприємства з виробництва будматеріалів та ін.

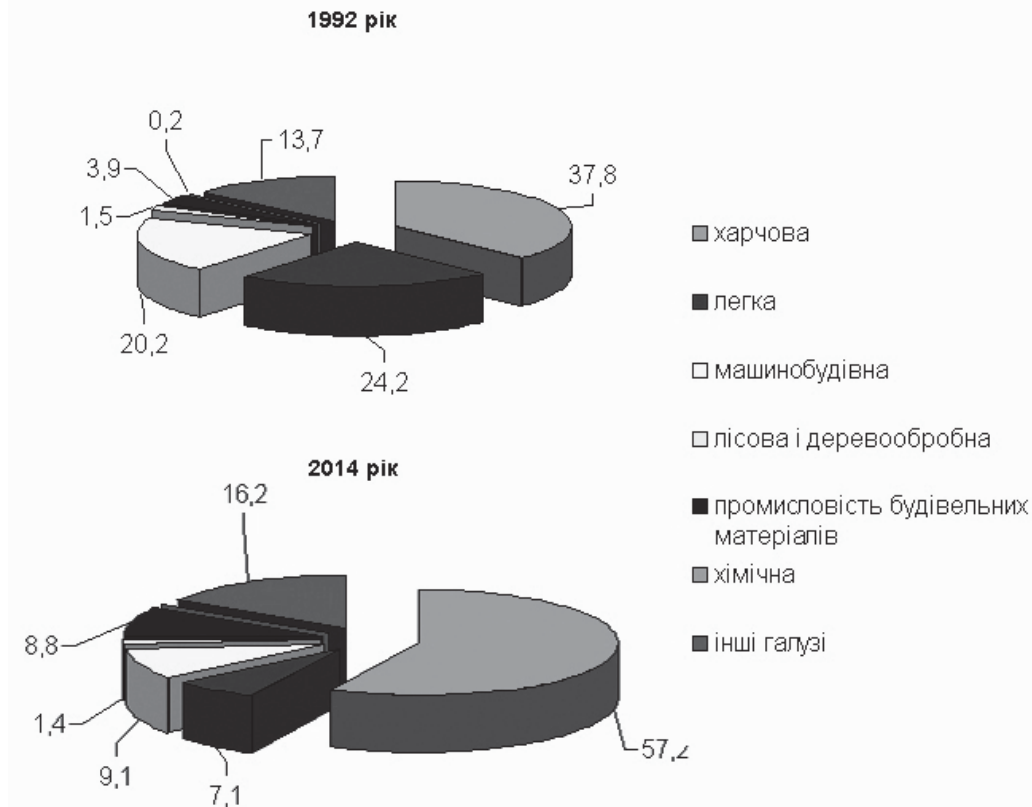

Рис.1. Галузева структура промисловості Тернопільської області, у%

Поряд із значним скороченням виробництва і працівників у промисловості відбулося зменшення чисельності працівників у інших галузях, передусім у будівництві і на транспорті. Тільки за 1988-1996 рр. таке скорочення у промисловості відбулося на 30,9%, у будівництві – на 44,6%, на транспорті – на 33,4%, у сільському господарстві – на 8,5%. Деяке збільшення транспортних послуг та будівництва спостерігається в останньому десятилітті і ці галузі, на відміну від промисловості загалом, вже поліпшили свої показники у виробництві валового внутрішнього продукту (табл. 1).

Незважаючи на реформи, які були проведені у сільському господарстві, в області не вдалося суттєво збільшити обсяги сільськогосподарського виробництва. Це певним чином зумовлено нераціональним використанням земельних ресурсів, відносинами, які склалися між сільськогосподарськими виробниками і державою та ін.

В області на зміну 405 колгоспам і 25 радгоспам появились нові форми сільськогосподарських підприємств – господарські товариства, виробничі кооперативи і фермерські господарства. У їх власності знаходиться 91% сільськогосподарських угідь, решта – у власності громадян та землекористувачів інших категорій. Сільськогосподарські підприємства виробляють понад 36% продукції сільського госпо-

дарства, господарства населення – понад 61%, при цьому частка останніх постійно збільшується.

В області ще є значною кількістю селянських господарств, які мають невеликі земельні наділи (менше 15-20 га), що як свідчать дослідження, не можуть ефективно функціонувати, мати належний рівень технічного та фінансового забезпечення. Такі господарства становлять понад 27% від загальної кількості підприємств, але їх частка поступово скорочується внаслідок об'єднання наділів окремих господарств.

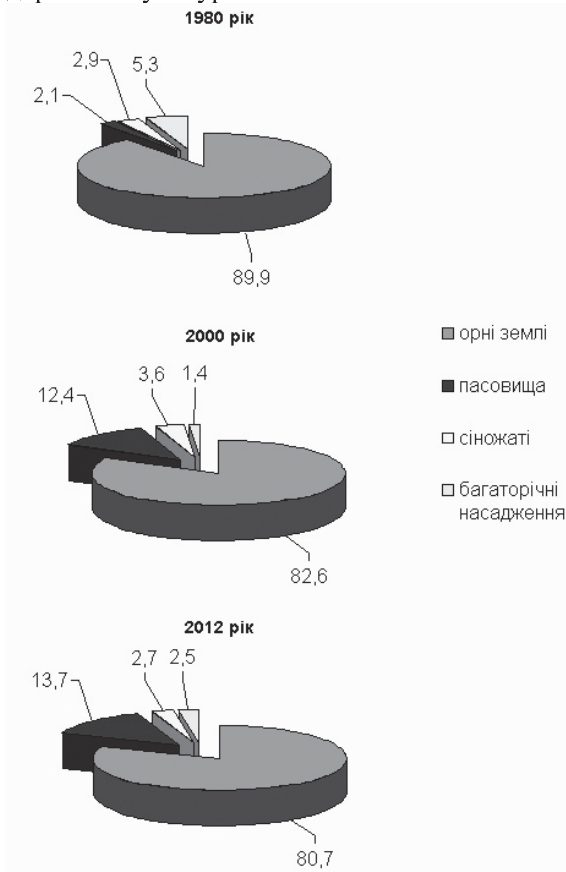
Важливе значення в області займають фермерські господарства, таких в 2014 році було близько 600 Вони переважно середні за розмірами (5-50 га) або великі (понад 1000 га). Частка останніх поступово збільшується, малі фермерські господарства не витримують конкуренції і приєднуються до великих. Фермерські господарства займаються переважно рослинництвом, передусім вирощуванням пшениці, ріпаку, сої, картоплі, овочів.

За час реформування сільського господарства структура земельного фонду змінилася незначно: сільськогосподарські угіддя займають близько 80% земельного фонду, у ньому дещо зменшилася частка орних земель, але збільшилася пасовищ і багаторічних насаджень (рис. 2).

Особливо значні структурні перетворення

торкнулися посівних площ сільськогосподарських культур.

Рис. 2. Структура посівних площ Тернопільської області, у %

При майже незмінній величині площ посівів відбулися значні зміни у їх видовому складі (рис. 2). Значно збільшилися площі під зерновими культурами (за 1990-2014 рр. – на 98 тис. га, або на 16,8%), особливо під кукурудзою. Внаслідок цього, та за рахунок зменшення площ під житом та вівсом, в області виробництво зернових збільшилося у понад 3 рази. Цьому сприяло також підвищення врожайності зернових, особливо кукурудзи і сої, яке досяглося як внаслідок впровадження передових технологій вирощування, так і нових сортів цих культур.

Найбільше зернових культур вирощують господарства населення (90%, у 1990 р. – 4%).

Найбільші зміни у посівних площах стосуються технічних культур. Якщо у кінці ХХ ст. у їх структурі понад 82% становили цукрові буряки, то вже у 2014 р. їх частка зменшилась до 38%. Це відобразилося і на виробництві цукрових буряків, валові збори яких порівняно з 1990 р. зменшились у 2 рази (в 2014 р. – 1564 тис. т.). Це зумовлено зменшенням потреб у виробництві цукру, що виникли в країні через втрату багатьох ринків збуту цієї продукції. Але, водночас, ті господарства (а це переважно

сільськогосподарські господарства), що займаються вирощуванням цукрових буряків, значно підвищили врожайність цієї культури (з 2000 до 2014 рр. у 2 рази) внаслідок використання передових технологій, в т.ч. й іноземних. У господарствах населення посівні площі і валові збори цукрових буряків різко зменшились через неефективність виробництва (великі затрати на вирощування і транспортування буряків, трудомісткість виробництва). Найбільше цукрових буряків збирають у Кременецькому, Підволочиському, Козівському, Буцацькому районах, найменше – у Бережанському, Борщівському, Лановецькому районах. Це відображається на сировинній базі цукрових заводів, яка значно звузилась, а відповідно й виробництво цукру поступово зменшується.

Збільшення потреби в країні у олійних культурах призвело до появи у посівних площах ріпаку і соняшнику, які вже займають понад 2/3 площ технічних культур (відповідно 45,6 і 14,4 тис. га). Це явище є позитивним у плані диверсифікації виробництва технічних культур, але має негативні наслідки, позаяк саме ці культури сильно виснажують ґрунт. Вирощування таких культур без дотримання сівозміни (а це відбувається повсюдно) є важливим чинником деградації ґрунтів, зменшення продуктивності земельних ресурсів. Ці явища посилюються внаслідок не завжди контрольованого внесення мінеральних добрив, а особливо використання отрутохімікатів.

У посівних площах області дещо зменшилася площа під кормовими культурами (у 2000 р. – 25,9%, у 2014 р. – 8,6%), що зумовлено скороченням поголів'я худоби у господарствах населення, впровадженням нових способів виховування свиней і птиці з використанням біодобавок та штучних кормів.

Зменшилися в останні роки також площі під картоплею і овочами (рис. 2). Більшість таких культур вирощується у господарствах населення (у 2014 р. – 1161,7 тис. т картоплі і 230 тис. т овочів). Спостерігається значне збільшення виробництва картоплі і овочів за рахунок підвищення їх врожайності (195 ц/га картоплі у 2014 р. проти 143,3 ц/га у 2000 р., відповідно овочів 235, 4 ц/га і 111 ц/га). Нестабільність ринку цих культур, великі обсяги завезення окремих видів овочів з інших країн чи регіонів України зумовлюють низьку ефективність виробництва овочів і картоплі у господарствах населення. Існує також і проблема зберігання овочів, розширення їх видового асортименту. Деяким чином цю проблему вирішило тепличне господарство "Сеньківське", що у Заліщицькому районі, яке вирощує ранні

овочі для потреб не тільки населення області, але й багатьох регіонів України.

У Тернопільській області ще невисокий рівень концентрації садів і виробництва фруктів і ягід. На 100 га угідь припадає 1,7 га садів, виробляється 45,8 тис. т фруктів, що є недостатнім для задоволення потреб населення області у продуктах садівництва і ягідництва. Тому нові насадження закладено в останні роки у Гусятинському, Заліщицькому, Кременецькому та інших районах.

Впродовж кінця XX – початку XXI ст. у тваринництві області відбулися значні зміни.

Це виявилось передусім у його галузевій структурі. Традиційно тваринництво в області було багатогалузевим і розвивалося, як у сільсько-господарських підприємствах, так і в господарствах населення. Для його розвитку були сприятливі умови: польове кормовиробництво, надходження відходів від харчової промисловості, виробництво комбікормів та ін. Але у процесі реформування сільського господарства ця галузь зазнала глибоких кризових змін, що виявились у нищенні тваринницьких ферм, значному скороченні поголів'я тварин (табл. 2), зниженні їх продуктивності.

Таблиця 2

Поголів'я худоби у всіх категоріях господарств Тернопільської області (на кінець року)*

	1980	1990	2000	2008	2014
Велика рогата худоба, в т.ч.:	922,1	930,0	441,4	221,6	187,0
корови	309,5	303,3	210,2	132,3	105,4
свині	531,0	527,5	312,8	318,5	146,4
вівці і кози	139,0	153,3	153,0	12,2	13,9

*За даними Головного управління статистики в Тернопільській області

Виробництво тваринницької продукції переважно почали здійснювати господарства населення, але вони малопродуктивні. Крім цього, цінова політика, що проводиться в Україні стосовно продукції тваринництва, спричинила внаслідок занижених закупівельних цін зменшення виробництва молока і м'яса на продаж.

Більшість поголів'я худоби, свиней, птиці зосереджене тепер у господарствах населення, які виробляють майже 80% м'яса, 94% молока, 71% яєць в області. Зміна показників виробництва тваринницької продукції в області має такий вигляд (табл. 3).

Таблиця 3

Виробництво тваринної продукції у всіх категоріях господарств Тернопільської області*

Види продукції	1980	1990	2000	2008	2014
Молоко, тис. т	65,6	80,8	52,5	45,2	72,3
М'ясо (в живій вазі), тис. т	157,7	123,0	48,2	40,4	48,6
Яйця, тис. штук	33620	35920	23450	56980	42770
Вовна, т	375	379	6	3	3

*За даними Головного управління статистики в Тернопільській області

У структурі виробництва м'яса збільшилась частка свинини (до 50%, в 1990 р. – 29,8%) і птиці (до 19%, у 1990 р. – 7,8%), але зменшилась яловичини і телятини (до 30%, у 1990 р. – 61,8%), баранини (у 6 разів).

Зміна структури м'ясної продукції та збільшення виробництва молока може бути здійснено у процесі створення нових тваринницьких комплексів з новітніми технологіями. Цей процес в області вже розпочався на базі сільськогосподарських підприємств у Тербовлянському, Буцацькому та інших районах.

Ще однією галуззю, яка нарощує показники у виробництві валового внутрішнього продукту в області, є транспорт. При незмінній структурі видового складу транспорту дещо змінились обсяги вантажо- і пасажироперевезень залізничним і автомобільним транспор-

том. Вони і далі переважають на автомобільному транспорті, але частка їх на цьому виді зменшилась з 90% до 64,8% у перевезеннях вантажів і з 80% до 73,6% у перевезеннях пасажирів.

Такі види транспорту, як річковий та авіаційний, тепер не мають регулярного сполучення, хоча в області є аеропорт, але він виконує тільки приватні перевезення.

Тернопільська область має зручне транспортно-географічне положення, вона знаходиться на залізничних і автомобільних шляхах між Києвом і Львовом, недалеко від кордонів держави з країнами ЄС, тому розвитку транспорту має приділятися значна увага.

Особливо збільшились у виробництві ВВП частка галузей сфери послуг, яка найпершою зазнала змін серед галузей господарства облас-

ті. До неї відносяться галузі, що надають матеріальні і духовні послуги (освіта, культура, наука, мистецтво, торгівля, житлово-комунальне господарство, спорт, сфера управління, сфера фінансів, страхування, рекреація, охорона здоров'я, зв'язок та ін.). Саме в них виникають нові послуги, створюються нові заклади. Провідне місце серед галузей займає торгівля і матеріально-технічне постачання, частка яких у виробництві ВВП тільки з 2000 р. до 2014 р. збільшилась у 2 рази (табл. 2). Платні послуги надають також заклади інших галузей – сфери відпочинку і охорони здоров'я, освіти, зв'язку, спорту тощо. Збільшилась також частка у ВВП фінансових закладів, діяльності готелів та ресторанів, операцій з нерухомим майном, надання послуг підприємцям, інжинірингу, ремонту автомобілів, виробництва та розподілу електроенергії, води та газу.

Аналіз сучасної галузевої структури господарства Тернопільської області свідчить про регресивні і прогресивні тенденції переходу економіки до ринкових відносин. До регресивних відносяться зменшення диверсифікації виробництва, наявність малоефективних виробництв, зменшення приросту виробництва у багатьох галузях, розпад усталених функціональних зв'язків. До прогресивних тенденцій відноситься поява нових виробництв і форм організації виробництва, формування нових міжгалузевих зв'язків, впровадження сучасних технологій виробництва та ін. Але ці тенденції дуже повільно впроваджуються, перехід до ринкових відносин відбувається дуже повільно.

Зважаючи на ресурсний потенціал Тернопільської області, доцільно визначити галузі, які сприятимуть соціально-економічному розвитку, переходу до досконалої структури господарства. Такими галузями господарства регіону можуть стати переробна промисловість (харчова, легка, будматеріалів), транспорт, сільське господарство, рекреація.

Вивчення сучасної структури господарства області, її трансформації може стати основою для вироблення основних засад її подальшого соціально-економічного розвитку. Ці засади передбачають комплексність у розвитку територій, тобто взаємозв'язаний розвиток господарства на основі раціонального територіального поділу й інтеграції праці, найдоцільнішого використання природного і соціально-економічного потенціалу, який забезпечує ефек-

тивне використання основної міжрайонної функції і задоволення місцевих потреб господарства і населення.

Висновки. Дослідження структури господарства Тернопільської області свідчить про те, що вона зазнала значних трансформацій в кінці ХХ – на початку ХХІ ст. Вони полягають у звуженні напрямку спеціалізації області – сільське господарство і харчова промисловість; у значному скороченні виробництва машинобудівної і легкої промисловості; зміні структури посівних площ сільськогосподарських структур на користь кукурудзи, сої, соняшника, ріпаку і скорочення площ під цукровими буряками; у зміні форм власності підприємств і закладів; у швидшому реформуванні сфери послуг порівняно з виробничою сферою і посилення її ролі у виробництві валового внутрішнього продукту.

У процесі виходу економіки області з економічної кризи необхідні подальші структурні зміни у господарстві. Передусім, поруч із розвитком сільського господарства та харчової промисловості пріоритет повинен надаватися сільському господарству, рекреації (особливо туризму) та галузям, які використовуватимуть надлишковий трудовий потенціал та матимуть інноваційні технології. Перевага повинна надаватися середнім і малим підприємствам, які можуть швидко переорієнтуватися на виробництво конкурентоздатної продукції. Важлива при цьому участь іноземних інвесторів та коштів місцевого населення, що працює за кордоном.

В області необхідно також розвивати сферу послуг, яка хоча займає значне місце у виробництві ВВП, однак за рівнем розвитку галузей ще значно відстає від інших регіонів країни. Важливе значення у її реформуванні має впровадження нових форм обслуговування населення, інноваційних технологій у виробництві послуг, а також формування галузей (сфера управління, освіта, медицина та ін.), створення конкурентоздатної продукції (послуг). Поступово збільшуватиметься роль туризму, ця галузь має стати територіальним брендингом регіону, однією з галузей, які "витягнуть" регіон із соціально-економічної кризи, посилять його інтеграцію у європейські економічні структури. Це сприятиме підвищенню рівня життя населення регіону, поліпшення його якості.

Література:

1. Барановський М. Особливості трансформаційних процесів у розвитку аграрного сектора та сільських територій України / М.О.Барановський // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: Матер. V Міжнар. наук. конф. 21-23 жовтня 2010 р. – К., 2010. – С. 34-36.
2. Заставецька Л.Б. Системи розселення і геопросторові проблеми вдосконалення адміністративно-територіального устрою України [Текст]: монографія / Л. Б. Заставецька; [наук. ред. Шаблій О. І.]; Терноп. нац. пед. ун-т ім.

- Володимира Гнатюка. – Т.: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 331 с.
3. *Заставецький Т.Б.* Система міських поселень агропромислового регіону в умовах трансформації суспільства. Монографія / Т.Б.Заставецький. – Тернопіль: Ред.-вид. відділ ТНПУ, 2005. – 160 с.
  4. *Захарченко В.І.* Ринкова трансформація господарства регіону (кластерний підхід): навч. посібник / В.І.Захарченко, Г.М.Заболотний та ін. – Вінниця: Вид. ВДАУ, 2006. – 395 с.
  5. *Захарченко В.* Трансформаційні процеси у промислових територіальних системах України / В.Захарченко. – Вінниця: Гіпаніс, 2004. – 547 с.
  6. *Ілляш І.* Соціально-економічний розвиток поселень агропромислового регіону в умовах трансформації суспільства / І.Д.Ілляш, Д.В.Ткач. – Тернопіль: Астон, 2013. – 204 с.
  7. *Корнус А.О.* Трансформація регіональних соціогеосистем як об'єкт дослідження суспільної географії // Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали Міжнар. наук.-практ. конференції (м.Чернівці, 9-11 жовтня 2014 р.). – Чернівці: Родовід, 2014. – С. 125-127.
  8. *Пістун М.Д.* Сучасні проблеми регіонального розвитку: навч. Посібник / М.Д.Пістун, А.Л.Мельничук. – 2-е вид., перер. і доп. – К.: ВПЦ "Київський університет", 2010. – 280 с.
  9. *Руденко Л.Г.* Економічні, соціальні і екологічні відмінності регіонів України у контексті сталого розвитку / Л.Г.Руденко, О.О.Кулик // Український географічний журнал. – 2000. - №3. – С. 18-27.
  10. Трансформація структури господарства України: регіональний аспект / [за ред. Г.В.Балабанова, В.П.Нагірної, О.М.Нижник]. – К.: Міленіум, 2003. – 404 с.
  11. *Шаблій О.І.* Основи загальної суспільної географії / О.І.Шаблій. – Львів: Вид. ЛНУ, 2003. – 444 с.

References:

1. *Baranovs'kyj M.* Osoblyvosti transformacijnyh procesiv u rozvytku agrarnogo sektora ta sil's'kyh terytorij Ukrai'ny / M.O.Baranovs'kyj // Suspil'no-geografichni problemy rozvytku produktyvnyh syl Ukrai'ny: Mater. V Mizhnar. nauk. konf. 21-23 zhovtnja 2010 r. – К., 2010. – S.34-36.
2. *Zastavec'ka L.B.* Systemy rozselennja i geoprostorovi problemy vdoskonalennja administratyvno-terytorial'nogo ustroju Ukrai'ny [Tekst]: monografija / L. B. Zastavec'ka; [nauk. red. Shabl'ij O. I.]; Ternop. nac. ped. un-t im. Volodymyra Gnatjuka. – Т.: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – 331 с.
3. *Zastavec'kyj T.B.* Systema mis'kyh poselen' agropromyslovogo regionu v umovah transformacij' suspil'stva. Monografija / T.B.Zastavec'kyj. – Ternopil': Red.-vyd. viddil TНPU, 2005. – 160 s.
4. *Zaharchenko V.I.* Rynkova transformacija gospodarstva regionu (klaster nuj pidhid): navch. posibnyk / V.I.Zaharchenko, G.M.Zabolotnyj ta in. – Vinnycja: Vyd. VDAU, 2006. – 395 s.
5. *Zaharchenko V.* Transformacijni procesy u promyslovyh terytorial'nyh systemah Ukrai'ny / V.Zaharchenko. – Vinnycja: Gipanis, 2004. – 547 s.
6. *Illjash I.* Social'no-ekonomichnyj rozvytok poselen' agropromyslovogo regionu v umovah transformacij' suspil'stva / I.D.Illjash, D.V.Tkach. – Ternopil': Aston, 2013. – 204 s.
7. *Kornus A.O.* Transformacija regional'nyh sociogeosystem jak ob'jekt doslidzhennja suspil'noi' geografii' // Geografija, kartografija, geografichna osvita: istorija, metodologija, praktyka. Materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konferencii' (m.Chernivci, 9-11 zhovtnja 2014 r.). – Chernivci: Rodovid, 2014. – S. 125-127.
8. *Pistun M.D.* Suchasni problemy regional'nogo rozvytku: navch. Posibnyk / M.D.Pistun, A.L.Mel'nychuk. – 2-e vyd., perer. i dop. – К.: VPC "Kyj'vs'kyj universytet", 2010. – 280 s.
9. *Rudenko L.G.* Ekonomichni, social'ni i ekologichni vidminy regioniv Ukrai'ny u konteksti stalogo rozvytku / L.G.Rudenko, O.O.Kulik // Ukrai'ns'kyj geografichnyj zhurnal. – 2000. - №3. – S.18-27.
10. Transformacija struktury gospodarstva Ukrai'ny: regional'nyj aspekt / [za red. G.V.Balabanova, V.P.Nagirnoi', O.M.Nyzhnyk]. – К.: Milenium, 2003. – 404 s.
11. *Shabl'ij O.I.* Osnovy zagal'noi' suspil'noi' geografii' / O.I.Shabl'ij. – L'viv: Vyd. LNU, 2003. – 444 s.

Резюме:

Заставецька О. ОСНОВНЫЕ ЧЕРТЫ ТРАНСФОРМАЦИИ ХОЗЯЙСТВА ТЕРНОПОЛЬСКОЙ ОБЛАСТИ В КОНЦЕ XX – НАЧАЛЕ XXI ВЕКА.

Раскрыты особенности трансформации отраслевой структуры хозяйства Тернопольской области в кризисный период. Осуществлен анализ изменений в отдельных, прежде всего, в промышленности и сельском хозяйстве. Обоснованно перспективные изменения в развитии отраслей, несмотря на достигнутый уровень развития хозяйства, его современная структура и ресурсный потенциал.

Установлено, что изменения в структуре хозяйства области больше оказались в промышленности и сельском хозяйстве, сельское хозяйство стало ведущей отраслью хозяйства, а благодаря этому область с промышленно-аграрного стала аграрным регионом. Значительно уменьшилось производство промышленной продукции в машиностроении и легкой промышленности, несколько меньше – в пищевой, производстве стройматериалов. Усилились позиции растениеводства, в его структуре увеличилась доля кукурузы, сои, рапса, уменьшилась – сахарной свеклы и кормовых корнеплодов. Резко сократилось поголовье во всех отраслях животноводства.

Доказано, что все большее значение в производстве валового общественного продукта приобретает сфера услуг. В перспективе эта отрасль, а также сельское хозяйство, пищевая промышленность, транспорт и рекреация станут главными в структуре хозяйства Тернопольской области.

Ключевые слова: отраслевая структура хозяйства, трансформация структуры, сельское хозяйство, промышленность, сфера услуг.

Summary:

Zastavetska O. THE MAIN FEATURES OF THE TRANSFORMATION OF THE ECONOMY TERNOPIIL

REGION AT THE END OF THE XX - XXI CENTURY.

The article reveals peculiarities of transformation of the sectoral structure of the economy Ternopil region during the crisis. The analysis of changes in the individual, especially in industry and agriculture. Grounded future changes in the development of industries, given the current level of economic development, its current structure and resource potential.

Established that changes in the structure of the region appeared most in industry and agriculture, agriculture was the leading sector of the economy, and through this area of industrial and agricultural region was agricultural. Significantly reduced industrial output in machine building and light industry, slightly less – in food, construction materials. Crop increased positions in its structure the share of corn, soybean, canola, reduced – sugar beet and fodder beet and potatoes. Dramatically reduced the number of livestock in all areas.

Proved that more and more important in the production of gross national product gets the service sector. In the future, the industry, and agriculture, food processing, transportation and recreation will be the main structure of the economy in the Ternopil region.

Key words: sectoral structure of the economy, the transformation of the structure of agriculture, industry, services.

Рецензент: проф. Іщук С.І.

Надійшла 27.02.2015р.

УДК 911.3

Вікторія ЯВОРСЬКА, Катерина КОЛОМІЄЦЬ

ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СИСТЕМ РОЗСЕЛЕННЯ МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ У СТРУКТУРІ ОДЕСЬКОЇ МІЖОБЛАСНОЇ СИСТЕМИ РОЗСЕЛЕННЯ

У статті проаналізовано особливості формування міжрайонних територіальних систем розселення Миколаївщини. Виявлено фактори, завдяки яким існуючі територіальні системи розселення мають уповільнений розвиток. Надана характеристика урбаністичної структури населення, а також кількісних показників системи сільського розселення за міжрайонними системами розселення Миколаївської області. Проаналізована динаміка чисельності населення міжрайонних систем розселення, з якої видно, що найбільше зменшення населення відбулося у міжрайонних системах розселення, в основі яких лежить агропромисловий комплекс.

Ключові слова: регіональна система розселення, міжрайонні системи розселення, урбаністична структура, опорний каркас розселення.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день існуючі системи розселення мають безліч недоліків, серед яких незбалансований соціальний, економічний, екологічний розвиток населених пунктів та прилеглих територій; дуже помітна диспропорція у розвитку між великими містами, де сконцентровано населення та виробництво, та середніми і малими містами, не кажучи вже про селища і села з їх уповільненим економічним та соціальним життям. Віддалені від міста поселення відчувають відтік населення, тут скорочується кількість населених пунктів в результаті відмирання найбільш малих і найменше зручно розташованих. В приміських зонах, навпаки, чисельність населення стабілізується або в ряді випадків збільшується, що в свою чергу призводить до низки проблем.

Іншим суттєвим недоліком є ексцентричне територіальне розташування обласних центрів Одеської міжобласної (регіональної) системи розселення, яка складається з Одеської, Миколаївської та Херсонської областей. Як наслідок, у периферійних міжрайонних та районних системах розселення відчувається недостатній розвиток об'єктів соціально-культурного обслуговування населення прилеглих територій. Поза межами сильного впливу обласних центрів формується "суспільний" вакуум, який за-

міщується впливом інших центрів, перш за все, сусідніх регіонів. [8, с.215]. Характерним прикладом цього є периферійні північно-східні райони Одеської області – Савранський та Любашівський, які територіально тяжіють до Первомайської територіальної системи розселення або, наприклад, Казанківський район Миколаївщини тяжіє до Криворізької територіальної системи розселення.

Відсутність налагоджених транспортних зв'язків між населеними пунктами з незадовільною транспортною інфраструктурою, здебільшого це периферійні сільські місцевості, не дає змоги забезпечити створення для кожного громадянина (незалежно від місця його проживання) рівних умов доступності до закладів обслуговування населення – будь то адміністративні, оздоровчі, освітянські та інші установи.

У 2002 році було прийнято Закон України "Про Генеральну схему планування території України"[2], в якому приділено увагу розселенню населення. Законом передбачається формування загальнодержавної, міжобласних, обласних, міжрайонних, районних і внутрішньорайонних систем розселення з метою їх удосконалення, а також забезпечення сталого розвитку населених пунктів. У зв'язку з цим, перед нами постало **завдання** проаналізувати